

BALIKESİR ÇEPNİLERİ VE AĞIZ ÖZELLİKLERİ

*Hüseyin Kahraman MUTLU**

ÖZET

Çepniler, Türklerin 24 Oğuz boyundan birisi olup günümüzde de Avşarlarla birlikte bu boy adıyla yaşamaya devam etmektedirler. Balıkesir Çepnilerinin bu günkü yerleşim yerlerine genellikle İç Anadolu topraklarından geldikleri düşünülmektedir. Ağız özelliklerine bakıldığında Çukurova ve İç Anadolu ağızlarıyla olan benzerlikleri bu yakınlığı daha da güçlendirmektedir. Bugün daha çok Karadeniz bölgesindeki nüfuslarıyla ön plana çıkan Çepnilerin, Anadolu'nun birçok yerinde buldukları araştırıldıkça görülmektedir.

Balıkesir ili sınırları içerisinde Yörükler, Manavlar, Türkmenlerle birlikte dördüncü ana ağız grubunu meydana getiren Çepnilerin, dil özellikleri bakımından bu ana ağız grupları içerisinde Türkmen ağızlarına daha yakın oldukları görülür.

Anahtar Kelimeler: Çepni, Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi, Balıkesir

BALIKESIR CEPNIES AND THEIR ACCENT PROPERTIES

ABSTRACT

Cepnies, one of the 24 clans of Oğuz Turks, are a community who preserve their clan's name until today. Cepnies are located in Balıkesir which is thought as they came their actual settlement place from Cukurova and interior Anatolia. As their accent properties examined, similarities between Cukurova and interior Anatolia accents have strengthen this proximity. Cepnies mainly prominence by their population in Karadeniz region are

* Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, cimenalan@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

found to be located in many places of Anatolia when investigated.

Together with Yoruks, Manavs and Turrmens, Cepnies 4 main accent group and among these main accent groups they are more close to Turkmen accent according to their language properties.

Key Words: Cepni, Anatolia Local Dialects, Phonetics, Balıkesir.

I. Giriş

Çepni, “Nerede düşman görse derhal savaşır” anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Bu kelimenin temsil ettiği boyun arması “sungur” kuşudur (Sümer, 1992:169).

Çepniler, Aşarlarla birlikte günümüze kadar kendi boy adını muhafaza edebilmiş iki Oğuz boyundan birisidir. Günümüzde Türkiye sınırları içerisinde özellikle Karadeniz bölgesinde yoğun bir şekilde yaşayan Çepniler, Balıkesir sınırları içerisinde de özellikle iç kesimlerde azımsanamayacak bir nüfus oranına sahiptir.

Ağız özellikleri açısından daha çok Çukurova ve İç Anadolu ağızlarına yakın olan Çepni ağızının, Balıkesir’deki diğer ağızlardan Türkmen ağızlarına daha yakın olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Balıkesir Çepnilerinin tarihî geçmişleri ve ağız özellikleri üzerinde durulacaktır. Ağız özellikleri sadece “Ses Bilgisi” açısından tanıtılmaya çalışılacaktır. Bu bölümdeki örnekler, hazırlamış olduğumuz “Balıkesir İli Ağızları” adlı doktora tezimizden alınmıştır.

II. Balıkesir Çepnileri Tarihçesi

Çepniler, Anadolu’nun bir Türk yurdu hâline gelmesinde önderlik yapmış Oğuz boylarındandır. Baba İshak Türkmenlerinin 1240 yılındaki isyanı ve Moğol baskısı, bu boyun Anadolu’da çok geniş bir coğrafyaya yayılmasında rol oynamıştır. Anadoludaki yayılma alanları kuzeyde, doğu-batı doğrultusunda Yukarı Kelkit’ten Bursa ve Kocaeli’ne kadar uzanır. Güneyde, yine doğu-batı yönünde Gaziantep, Adana, Ankara, Aydın ve Manisa dolayları yerleşme alanlarının yoğun olduğu yerlerdir.

Sümer (1992:241), 16. asırdaki mufassal tahrir defterlerine göre, yer adı olarak Sivas’ta, Zile ile Akdağmadeni arasında 3, Amasya’da 1, Bozok’ta (Yozgat) 1, Ankara’da 1, Çankırı’da 1, Çorum’da 3, Kastamonu’da 5, Bolu’da 5, Bursa Sancağı’nda 5,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kocaeli'nde 1 ve Balıkesir'de 1 adet yer adının Çepni adını taşıdığı belirtilir.

Çepniler Karadeniz'de ilk olarak Sinop çevresinde görülür. Selçuklu tarihçisi İbni Bîbî, 1277 yılında Sinop'a saldıran Trabzon Rum İmparatorluğu kuvvetlerinin geri püskürtüldüğünü bildirir. Sinop'tan sonra Samsun ve Trabzon'a doğru ilerleyen Çepniler, 1280-1297 yılları arasında Trabzon Rum İmparatoru II. John zamanında Samsun'un doğusundan Ünye dahil olmak üzere buradaki toprakları ele geçirmişlerdir. Fethedilen bu bölgeye bir Çepni beyi olan Bayram Bey'den dolayı "Bayramlı Canik"i adı verilmiştir. Ordu ve Giresun topraklarının da Çepniler tarafından fethedilmesi üzerine bu bölgelere yoğun bir Türk nüfusu yerleştirilir. Bu Türk nüfusu başta Çepniler olmak üzere Eymür, Avşar, Karkın, Bayındır, Yüreğir, Alayuntlu ve İğdir boylarındandır (Sümer, 1992:244).

16. asırda Canik ve Trabzon'da yaşayan Anadolu Çepnilerinin çoğunluğu yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu asırda yaşayan Osmanlı coğrafyacısı Âşık Mehmet, 16. asır sonlarında yazdığı Menazir'ül-Avalim adlı eserinde, Trabzon ve civarında yaşayan halkın önemli bir bölümünün Çepnilerden oluştuğunu ve bölgenin batı ve güneyindeki dağlara "Çepni Dağları" denildiğini belirtir (Sümer, 1992:246).

Trabzon Çepnilerinden olan ve başlarında İlaldı Bey'in bulunduğu Çepnilerden bir kısmı, Uzun Hasan Bey zamanında Akkoyunlulardan sonra Safevi devletinde görev alan Çepniler, "korucu" denilen hassa ordusunda bulunmuşlardır (Sümer, 1992:244).

16. asırda Anadolu'da Çepnilere ait 43 yer adı bulunmaktadır. Bu yer adlarının bulunduğu liste aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Sümer, 1992:317):

Tablo 1: 16. Asır Anadolu'daki Çepni Yerleşim Yerleri

Sancağı	Kazası	Vergi Nüfusu	
Akşehir	Doğan-Hisarı	54	
Amasya	Ladik	41	
Ankara	Yabanabad	31	
Beğşehir	Göçü (Kuşaklı)	45	
Bolu	Bolu	129	
	Gerede	24	
	Mudurnu		54
			49

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

		7
Bozok	Emlak	26
Canik	Bayramlı (Satılmış)	8
	Bayramlı	31
		13
Çorum	-	20
	Osmançık	23
Hüdavendigar	Kete	24
	Aydıncık	13
	Temrezler	-
	Behram	38
25		
İç İl	Mut	51
Kara Hisari Sahib	Sandıklı	11
	Bolvadın	34
Karasi	Giresun (Savaştepe)	11
Kastamonu	Ayandon	34
		37
		14
		48
		37
Kayseriye	Kibar-Ezmaç	-
Kengiri	Tosya	41
Koca İli	Kandır	13
Konya	Aladağ	14
		58
Maraş	Elbistan	-
Sivas	Sivas	142
		-
	Sünisa (Karakuş Dağı)	80
Sultanönü	İnönü	47
Trabzon	Kürtün	16
	-	-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

16. asırda Çepni boyu, Halep Türkmenleri, Ulu Yörük, Trabzon bölgesi, Dulkadirli, Bozok, Adana, At Çeken, Koçhisar, Hamid, Çorum ve İran'da görülür.

Kanunî döneminde Halep Türkmenleri arasında görülen Çepni oymağı üç kola ayrılmıştır.

Birinci kol Rumkale yöresinde (Gaziantep / Yavuzeli) yerleşen Çepnileridir. İkinci kol ise Antakya'nın kuzeyindeki Gündüzlü kasabasında; üçüncü kol da daha doğuda bulunmaktadır. Son iki Çepni kolu "Başım Kızdılu Çepni " veya "Başım Kızdılu Çepni" olarak da bilinmektedir (Sümer, 1992:245).

Gaziantep / Rumkale'de yaşayan birinci kola yerleşik düzene geçmesinden dolayı "Oturak Çepni" adı verilmiştir. Rumkale'deki Çepniler 1690 yılında Avusturya Seferi'ne çağrılmıştır. 1691 yılında Rakka'da iskan edilmeleri emredilen Çepni oymaklarından birisi bu Çepnilerdendir. Diğer oymak Ankara'nın Keskin ilçesinde yaşayan Bozulus Türkmenleri içerisindeki Çepni oymağıdır. Rakka iskânı sırasında "Kantemir Çepnisi" olarak bahsedilen Çepni oymağı bu oymaktır.

Diğer Türk oymaklarıyla birlikte Rakka'dan iki defa kaçan bu Çepni oymağı, 1728 yılındaki ikinci kaçıışı sonunda Manisa'nın Turgutlu ve İzmir'in Bergama ilçelerine yerleşmiştir. Kantemir Çepnileri, daha önce bu coğrafyaya gelen "Başım Kızdı" Çepnileriyle buluşarak bugün dahi Balıkesir, Bergama, Manisa ve Aydın illerinde yaşamaya devam etmektedir (Sümer, 1992:245).

15. ve 16. asır Trabzon sancağı tahrir defterlerine göre Trabzon civarında Çepnilerin yaşadıkları yerlere "Vilayet-i Çepni" adı verilmiştir. Buraları Giresun, Torul ve Görele arasındaki yerlerdir. Kürtün ise tamamıyla Çepnilere ait bir yerleşim merkezidir. Bununla birlikte Torul - Trabzon ve Vakfikebir arasındaki bölgelerde de Çepniler bulunmaktadır. Çepnilerin Rize civarlarına yerleşmeleri ise daha sonra gerçekleşmiştir (Sümer, 1992:246).

Trabzon yöresinden başka Dulkadirli Beyliği içerisinde 34 vergi nüfuslu bir Çepni oymağı bulunmaktadır. 16. asırda 42 vergi nüfuslu küçük bir Çepni oymağı, Bozok sınırları içerisinde görülür. Aynı bölgede Çepni adında bir köy vardır. 16. asırdaki diğer bir kayıt da Adana'dadır. Bu oymak Adana'nın Sarıçam yöresinde yaşamaktadır (Sümer, 1992:247).

Anadolu'da Çepnilerden bir kısmı Ulu Yörük cemaati içerisinde Zile ile Akdağ Mağdeni arasında bulunan Çekerek Suyu etrafında görülür. Bu Çepniler Kelkit boylarından buraya gelmişlerdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu grup daha sonra 17. asırda Moğollardan kalma Çungarlar ile birlikte Sivas'a yerleşmiştir.

16. asırdaki diğer bir Çepni topluluğu da Atçeken cemaati içerisinde görülür. Konya bölgesinde görülen bu Çepni topluluğundan birinci kol, I. Selim döneminde Eski İl kazasına bağlı 6 köyde yaşamaktadır. Bu köyler Çanak, Düzmüş, Arık Ardı, Elgen Arğı, Alihan ve Arğı köyleridir. İkinci kol ise Turgut yöresindeki Bayırca Kuyu, Çukur Hisar ve Duraklı adlı köylerde bulunmaktadır. Konya yöresindeki üçüncü kol ise Turgut kazasındaki oymaktan ayrılan ve Karaman'ın batısındaki Mahmutlar kazasına bağlı Abbas, Hisar, Pazarcık ve Susuzca köyleridir.

16. asırda Çepni oymaklarından diğer bir kısmı da Koç Hisar Sancağı'nda görülür. Koç Hisar Sancağına İç İl ve Adana bölgelerinden gelmişlerdir. Bu oymaklardan "Urun Guş" adını taşıyan Adana'nın Sarıçam yöresindedir. Yine bu asırda Hamid (Isparta) Sancağının Göl Hisar ilçesinde 70 vergi nüfuslu bir Çepni oymağı bulunur (Sümer, 1992:248).

Anadolu sahası dışında İran'da görülen Çepni oymakları, köken olarak Trabzon ve Canik Çepnilerine dayanır. Daha önce Yeni İl (Sivas) reayası içerisinde görülen bazı Çepni oymakları ise vergiden kurtulmak için buldukları yerden ayrılarak Menteşe, Sığacık, Hamit, Teke ve Alaiye sancaklarına kaçmışlardır (Sümer, 1992:248).

Türkiyedeki Çepniler mezhep olarak Alevi ve Sünni olarak ikiye ayrılmaktadır. Günümüzde Sünni mezhebine mensup Çepniler çoğunlukla Karadeniz bölgesinde; Alevi olanlar ise Akdeniz ve Ege bölgelerinde bulunmaktadır.

Balıkesir sınırları içerisinde yaşayan Çepnilerin tamamı Alevi mezhebine mensuptur. Hacı Bektaş Veli vefat ederken müritlerinden Barak Baba'yı Karesi'ye bağlı Boğadıç'a (Bigadıç) göndermiş olması bu bölgede daha önce de Çepnilerin bulunduğunu göstermektedir (Ayhan, 1999:116).

Balıkesir yöresinde yaşayan Çepniler ile ilgili olarak ilk sınıflandırma bir liste hâlinde İsmail Hakkı Kadioğlu tarafından yapılmıştır (Kadioğlu, 1935:23-24).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Tablo 2: Gnmzde Balıkesir'deki epni Yerleşim Yerleri

Ky Adı	Kazası	Nahiyesi	Oymak Adı
Akyar	Balıkesir	Çaęıř	Eyne Hocalı
Yumruklı Çepni	Balıkesir	Adalı	Eyne Hocalı
İn Kaya (Sazcılar)	Balıkesir	Pamukçu	Eyne Hocalı
Koz Pınarı	Balıkesir	Bigadiç	Eyne Hocalı
İl Yapan	Balıkesir	Bigadiç	EyneHocalı
Kuřkaya	Balıkesir	Konakpınar	Eyne Hocalı
Soęanbk	Balıkesir	İvrindi	Yalınayak
DelikliTař	Balıkesir	Bakacak	Yalınayak
Deęirmendere	Balya	Orhanlar	Yalınayak
DanaVeli	Susığırlık	merky	Yalınayak
Gke ren	Susığırlık	merky	Yalınayak
Kocabk	Balya	-	Yalınayak
Gvem Çepni	Balıkesir	aęıř	İlyalı
Bahedere	Balıkesir	Kpeler	Karalar
Çukur Hseyin	Balıkesir	Kpeler	Karalar
Karamanlar	Balıkesir	Kpeler	Karalar
Dbecik	Balıkesir	Kpeler	Karalar
Kabakdere (Sętkır)	Balıkesir	Balıkesir	Karalar
iniler Alanı (oraklı)	Balıkesir	Kpeler	Karalar
OrtaMandıra (KaraGedik)	Balıkesir	Kpeler	Karalar
Koru	Balıkesir	-	Karalar
iftlik	Balıkesir	-	Karalar
Kanlı Kavak	Balıkesir	aęıř	Garlı
Malkaya	Sındırgı	Glck	Evcı
Macarlar	Balıkesir	Pamuku	Avanlar
Armutlu	Balıkesir	Kepsut	Nusratlı
Kapaklı	Bandırma	Manyas	Nusratlı
Kale Bayırın Hamamlı	Bandırma	řevketiye	Nusratlı
Sętl	Balıkesir	Kepsut	Nusratlı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bunlar dışında “Muçular” isminde bir aileye mensup 10 -12 hane Balıkesir’in Kozpınar köyünde, geri kalanları Soma’ya bağlı Karaçam ve Akhisar’ın Büyük Oba köylerinde bulunmaktadır. Ayrıca Balıkesir Çepnilerinin kendilerine ait bir de gizli dilleri mevcuttur (Kadioğlu, 1935:13).

Balıkesirden başka günümüzde (Ayhan, 1999:140) Ege bölgesindeki Çepnilerin dağılımını gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 3: Ege Bölgesindeki Çepni Yerleşim Yerleri

Köy Adı	İl / İlçe	Açıklama
Kara Çitlenbik	İzmir / Bergama	Karaçitlenbik Köyü Yunan işgali sırasında yakıldığı için dağılmıştır.
Sarıdere		
Narlıca		
Tepeköy		
Pıynay Köy (Pıynal Köy)		
Pınar		
Deliktaş		
Yalnızev		
Büyükoba		
Hamza Baba		
Zeamet		
Çepni Harmandalı	Manisa	
Çepni Muradiye		
Kemikli Dere		
Tirkeş		
Sünnetçiler	Manisa / Akhisar	
Yatağan		
Çepnibektaş	Manisa/ Turgutlu	
Çepnidere		
Gökgedik		
Karaçam	Manisa / Soma	
Ularca		
Arpaseki		
Almadere		

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Terziler	Aydın	
Sofular	Aydın / Söke	
Helvacılar		
Çayırhisar (Çaybaşı)	Aydın / Tire	

III. Ağız (Dil) Özellikleri

1. Ünlüler ve Ünlü Çeşitleri

Balıkesir Çepni ağızında Türkiye Türkçesi yazı diline göre farklılık gösteren başlıca ünlüler **ä, ö, ü, ê** ünlüleridir.

ä ünlüsü

Açık e; normal e ünlüsünden daha açık, e ile a arasında bir ünlüdür. e > ä değişmesiyle oluşmaktadır.

büzmäli “büzmeli” (II.1.9), işlemäli “işlemeli” (II.1.276). ämmä “ama” (II.4.102), yädäda “yedide” (II.8.20)

ö ünlüsü

ö - o arası geniş, yuvarlak ve yarı kalın bir ünlüdür. Çepni ağızında karakteristik olarak görülen bu ünlü, genellikle ö ünlüsünden o ünlüsüne değişme (ö > o) sırasında ortaya çıkmaktadır.

Ön damak k, g ünsüzleri ile başlayan ve ilk hecesinde ö ünlüsü bulunduran kelimeler, bu ünlünün görüldüğü yerlerdir.

çóķer “çöker” (II.12.80), göce “göce” (II.12.72), göñlümden “gönlümden” (II.3.139). Alıntı kelimelerden kıy “köy” (II.8.1), gördese “Gördes’e” (II.4.71) örneklerinde görülür.

ü ünlüsü

ü - u arası yarı kalın, dar ve yuvarlak bir ünlüdür. ü > u değişimi sonucunda ortaya çıkan bu ünlü, ö ünlüsünde olduğu gibi daha çok g ve k ön damak ünsüzleriyle başlayan ve ilk hecesinde ü ünlüsü bulunan kelimelerde görülür. Bu ünlü de Çepni ağızında karakteristiktir.

buğün “bugün” (II.10.108), güccuķ “küçük” (II.4.147), güdemem “güdemem” (II.3.137), günde “günde” (II.3.11), gündüz “gündüz” (II.5.120), öküzünen “öküz ile” (II.4.105), sürgü “sürgü” (II.4.89), türküyü “türküyü” (II.4.40), kúF “küf” (II.4.85).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Alıntı kelimelerde ise, ğurbeynen “ğubreyle” (II.9.257), kúpe “küpe” (II.5.35), dúvled “devlet” (II.3.78) örneklerinde görülmektedir.

é ünlüsü

Kapalı e; e - i arası ince, düz ve yarı daralmış bir ünlüdür. e > i değişmesi sırasında ortaya çıkan ve diğer Anadolu ağızlarında da görülen bu sesin, bazı Türkçe kelimelerde eski şekillerin devamı olduğu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Çepni ağızlarında örnekleri şunlardır: bêKlenmez (II.1.21), bêlinde “belinde” (II.1.51), bèn “ben” (II.3.108), éve “eve” (II.1.51), èveli “eveli” (II.3.97), gèlelim “gelelim” (II.9.234), ertesi “ertesi” (II.3.163), içèller “içerler” (II.7.48), tèKnelerde “teknelerde” (II.5.15).

enebilir “inebilir” (II.9.10), édiliyudu (II.6.28), vèr (II.8.56), yèdirir “yedirir” (II.3.32) örnekleri ise eski şekillerin devamı olmalıdır.

1.2. Uzun Ünlüler

Çalışmamızda Balıkesir Çepni ağızındaki yalnız birincil (asli) uzun ünlüler üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Birincil (Asli) Ünlü Uzunlukları¹

Eski Türkçede bazı birincil ünlü uzunluklarının varlığı bilinmektedir.² Bunlardan bazıları Türkçenin tarihî veya modern lehçelerinde kullanılmamasına rağmen Türkiye Türkçesi yazı dilinde kaybolmuştur.

Anadolu ağızlarında ise bu uzunlukların yer yer korunduğu görülmektedir. Balıkesir Çepni ağızında tespit ettiğimiz asli ünlü uzunlukları, kelime tabanlarında ilk hecede ve bazı eklerde olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır.

1.2.1.1. İlk Hecedeki Ünlü Uzunlukları

ā ünlüsü

tānyı³ “tanıyor” (II.5.188), yāTđim⁴ “yattığım” (II.1.37), yāhıyu “yakıyor” (II.6.54), yāyıldı “yayıldı” (II.8.9)

¹ Geniş bilgi için bkz. Ligeti, 1942:82-94; Korkmaz, 1995:443-458; Korkmaz, 1995b:197-203; Tekin, 1995:86-96.

² āb > av, āç- > acık-, bār > var, bēş > beş, ōt > od “ateş”, ūç > üç, sūt > süt, yōk > yok vb. (Korkmaz, 2003:221).

³ Kırgızcada birincil uzunluklar: tānı- “tanımak” (Tekin, 1995:56).

⁴ yāt- “yatmak” (Küt. Uş. 25-21) (Korkmaz, 1994:21).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ī ünlüsü

yīḳallar⁵ “yıkarlar” (II.12.119)

1.2.1.2. Eklerdeki Ünlü Uzunlukları**+lā -, +lē- İsimden Fiil Yapım Eki**

haşlāriḳ “haşlarız” (II.11.20), toplāriḳ “topluyoruz” (II.11.20)

+lār Çokluk Eki

Bu uzunluk isimden isim yapma lā- ekindeki uzunluktan bulaşma yoluyla ortaya çıkmış olmalıdır:

masalāri “masaları” (II.5.98)

1.2.1.3. Alıntı Kelimelerdeki Ünlü Uzunluklarının Kısalması

Türkiye Türkçesi yazı dilinde uzun olarak telaffuz edilirken Çepni ağzında normal sürelerine dönen ünlüler şunlardır:

ā > a

Çepni ağızlarında ön, iç ve son seslerde yaygın bir şekilde görülür. adede “ādete” (II.3.58), aşıḳ “āşık” (II.1.30), bazı “bāzı” (II.1.6), cenazayı “cenāzeyi” (II.12.146), ğalibe “ğāliba” (II.1.123), hana “hāne” (II.8.48), hayatım “hayātım” (II.1.29)

ā > e

aleTdin “alāttin” (II.4.108), edet “ādet” (II.12.133), elemden “ālemden” (II.1.299), entereynen “entāriyle” (II.1.13)

ī > i

haziniyi “hazīneyi” (II.9.201), idamlī “īdamlığı” (II.9.138), ilān “īlan” (II.9.209), imanīn “īmanın” (II.1.208), itibarıyla “ītibarıyla” (II.7.57)

⁵ Özbekçede birincil uzunluklar: Buh. yū- “yıkamak” : MK yū- , Türkm. yuv- < * yū- (Tekin, 1995:52); yāḳa- “yıkamak” (37 / 25, 46-2 / 86) (Gülensoy, 1988:26).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.3 Ünlü Değişmeleri

1.3.1. Ünlü Kalınlaşması

1.3.1.1. Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumu

Çepni ağzında ünlü kalınlaşmasıyla meydana gelen dil uyumu, kelime tabanlarında ve ek-fiil, ek, bağlaç ve edatlarda olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

1.3.1.1.1. Kelime Tabanlarında Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumu

Balıkesir Çepni ağzında ünlü kalınlaşmasıyla meydana gelen dil uyumu kelime tabanlarında yazı diline göre daha ileridir. Kelime tabanlarındaki bu uyum ilerleyici, gerileyici ve iki yönlü benzeşmeler sonucunda meydana gelmektedir.

alati “aleti” (II.12.63), alıdan “Ali'den” (II.10.44), āmaTlı “Ahmetli” (II.4.34), ataşa “ateşe” (II.7.19), amānet “emanet” (II.9.30), asbabı “esbabı” (II.12.129), barāber “beraber” (II.9.67), duşman “düşman” (II.10.35), amanatımı “emanetimi” (II.3.53), barabaḡ “beraber” (II.3.160), pādīşah “padişah” (II.9.11)

1.3.1.1.2. Ek-fiil, Ek, Bağlaç ve Edatlarda Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumu

Ek-fiil

ḡıtısa “kıt ise” (II.3.96), iñsanısañ “insan isen” (II.11.45), meciburusam “mecbur isem” (II.1.298), varısa “var ise” (II.12.28), arasıñdı “arasın idi” (II.4.167), çoḡudu “çok idi” (II.8.47), ḡarḡınıdı “kargın idi” (II.4.139), normalıdı “normal idi” (II.3.97), yandanımış “yandan imiş” (II.4.49)

Zarf-fiil eki : -ken

burdaykana “burdayken” (II.3.142), oluḡan “olurken” (II.1.12), savırıḡan “savururken” (II.4.113)

Aitlik eki : -ki

ḡarşısındakı “karşısındaki” (II.1.297), kıyımızdaki “kıyımızdaki” (II.3.2), sōnaḡınnar “sonrakiler” (II.1.104), zamañkı “zamanki” (II.9.200)

Vasıta hali eki : -IA(n)

çobancılınan “çobancılıkla” (II.4.144), ḡolayınan “kolayla” (II.3.80), rāzısıyna “rızasıyla” (II.3.46)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bağlaç veya Edat “ki”

ğalmadı kı “kalmadı ki” (II.6.67), tanımıy kıın “tanımıyor ki” (II.4.118), yoK ğu “yok ki” (II.9.252), yoğudu kıu “yoktu ki” (II.3.96)

1.3.1.2. Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

1.3.1.2.1. Kelime Tabanlarında Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

Yazı dilinde dil uyumunun görüldüğü bazı kelime tabanları Çepni ağzında uyum dışında kalmaktadır.

bılazkıK “bilezik” (II.8.53), eşğı “eski” (II.8.55), ğider “gider” (II.8.65), ğuler “güler” (II.3.110), şındı “şimdi” (II.8.75), üzerinde “üzerinde” (II.7.84), yirma “yirmi” (II.7.148).

1.3.1.2.2. Eklerde Ünlü Kalınlaşmasıyla Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

Görülen geçmiş zaman eki : -dı

Bu uyumsuzluk sadece Manyas’a bağlı bir Çepni köyü olan Kapaklı köyünde tespit edilmiştir.

şu didiK bu didiK “şu dedik bu dedik” (II.8.19)

Aitlik eki : - ki

Çepni ağzlarında tek örnekte tespit edilebilmiştir. şimdikiını mı soruyun (II.2.24)

1.3.1.2.3. İnce Sıradan Kalın Sıraya Uyum Değişmesi

Bu örneklerden bir kısmının her iki şekli de kullanılmaktadır.

ciñġan “çingene” (II.8.12), cırtı “ciriti” (II.10.142), cızamasaK “çizemezsek” (II.3.16), çı “çiğ” (II.5.77), çıyna “çiğne” (II.9.247), ğuccuK “küçük” (II.4.147), şındı “şimdi” (II.12.12), yadıda “yedide” (II.8.20)

1.3.2. Ünlü İncelmesi

1.3.2.1. Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumu

1.3.2.1.1. Kelime Tabanlarında Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumu

Kelime tabanlarındaki bu uyum da ilerleyici, gerileyici ve iki yönlü benzeşmeler sonucunda meydana gelmektedir. İlerleyici

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

benzeşme ile meydana gelen dil uyumu alıntı kelimelerde daha yaygındır.

cellet “cellat” (II.9.147), emseller “emsaller” (II.5.148), evlet “evlat” (II.1.118), galibe “galiba” (II.9.205), haziren “haziran” (II.5.93), iñker “inkar” (II.1.307), dene “tane” (II.8.1), edet “adet” (II.12.133), elemden “alemden” (II.1.299), esgerlını “askerliğini” (II.3.168), kılesiK “klasik”(II.1.48), söhbeT “sohbet” (II.9.141), müsēb “müsāhip” (II.9.187), entereynen “entariyle” (II.1.13), veresete “verasete” (II.8.46), nezaketli “nezaketli” (II.2.46).

1.3.2.1.2. Ek, Bağlaç ve Edatlarda Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumu

Şimdiki zaman eki : - yor

Türkiye Türkçesi yazı dilinde dil uyumunu bozan bu ekin, Balıkesir Çepni ağızlarında uyuma girdiği görülmektedir.

beyenmiyiz “beğenmiyoruz” (II.9.235), döküyük “döküyoruz” (II.2.53), döyüdüñ “dövüyordu” (II.4.184), getiriyik “getiriyoruz” (II.5.87), görmüyü “görmüyor” (II.1.175), gülüyü “gülüyor” (II.1.24), isdemiği “istemiyor” (II.1.135), ölüyü “ölüyor” (II.9.79).

1.3.2.2. Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

Türkiye Türkçesi yazı dilinde dil uyuma giren bazı kelime tabanları Çepni ağızlarında uyumsuzluk göstermektedir.

1.3.2.2.1.Kelime Tabanlarında Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

Bu uyumsuzluklarından bir kısmı ekleşmeden sonra gerileyici benzeşme yoluyla oluşmuştur.

arpēı “arpayı” (II.3.75), bazlameı “bazlamayı” (II.8.83), büdey “buğday” (II.12.77)

Alıntı kelime tabanlarında meydana gelen uyumsuzluklar ise şunlardır: alekeyi “alakayı” (II.7.149), balle “balya” (II.4.120), ehbablarıña “ahbablarına” (II.6.70), erāzımız “arazimiz” (II.8.47), felan (II.12.87), ğāri “gayrı” (II.4.109), mānesi “manası” (II.9.103), normel “normal” (II.10.51).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.3.2.2.2. Eklerde Ünlü İncelmesiyle Meydana Gelen Dil Uyumsuzluğu

Balıkesir Çepni ağızlarında sadece şimdiki zaman ekinin kullanımları sırasında görülmektedir.

atīlā “atıyorlar” (II.3.58), çıkarīK “çıkıyoruz” (III.7.12), olī “oluyor” (II.3.36), ğatīm “katıyorum” (II.7.14), ğaynatīm “kaynatıyorum” (II.7.111), ğurtarī “kurtarıyor” (II.4.101), yakīm “yakıyorum” (II.7.109), yaşı “yaşıyor” (II.3.85).

1.3.2.3. Kalın Sıradan İnce Sıraya Uyum Değişmesi

Daha önce kalın sıralı iken ince sıraya geçen ve dil uyumunun bozulmadığı kelimelerdeki değişimlerdir. Bu değişimin görüldüğü kelimelerden bir kısmının her iki şekli de ağız bölgesinde kullanılmaktadır.⁶

çömeK “çomak” (II.5.134), müteşliK “muhtaçlık” (II.12.16), felen (II.12.77), hüdütür “huduttur” (II.8.10), sēt “saat” (II.12.90)

1.3.3. Tarihî Şekillerin Görüldüğü Örnekler

Balıkesir Çepni ağzında yazı dilinden farklı olarak, ünlülerin eski biçimleriyle kullanıldıkları örnekler ve bu ünlüler şunlardır:

a’lı şekiller

dayzā “teyze” (II.7.41), (TS “dayıza, dayaza, diyeze, tayaza, tayıza ‘teyze’ ” II.1030).

e’li şekiller

eşidışime “işitişime” (II.9.104), (DLT “eşit-” I.508-2 / ETG “eşit-, aşıd-, işit-, işid-, eşit- ‘işitmek’ ” s. 265);

eyi “iyi” (II.1.118), (DLT “edhgü” I.34-11, II.153-14, III.43-20 / ETG “ädhgü,

edhgü” s. 263 / TS “eyü, iyü, eyi” III.1595);

geyyoduğ “giyyorduk”(II.1.9), (DLT “kedh-, ket- ‘giymek’ ” II.296-3, II.296-1 / ETG “käd-, kädil-, kätil- ‘giymek, giyilmek’ ” s. 279 / TS “geymek” III.1681).

o’lu şekiller

yoğardan “yukarıdan” (II.4.156), (DLT “yokar, yokaru” I.142-15, II.4-14 / ETG “yoğaru” s.312);

⁶ bk. Banguoğlu, 2004:100.

ö'lü şekiller

övey “üvey” (II.21.283), (DLT “ögey” I.310-22);

yörüTdüler “yürüttüler” (II.3.73), (DLT “yori- , yor- ‘ yürümek’ III.87-23, I.456-1 / ETG “yori-, yor-, yorri-, yuorri- ‘ yürümek’ ” s. 312);

i'li şekiller

didīnīn “dediğinin” (II.4.168), (DLT “ti-” III.231-2 / ETG “ti-, te-” s. 299 / TS “dime” II.1159);

iTdi “etti” (II.3.168), (DLT “èt-” I.171-28 / ETG “it-, ät-” s. 276 / TS “itmeli eylemek ‘edecek hale getirmek’ ” III.2129);

yimeyi “yemeyi” (II.1.175), (DLT “yém ‘azık, yemek, taam’ ” I.480-17/ ETG “yi-, ye-” s. 311 / TS “yimecük ‘yiyecek’ ” VI. 4602);

yirde “yerde” (II.4.3), (DLT “yér” I.15-4, II.68-5, III.4-16 / ETG “yir, yer” s. 311 / TS. “yir” VI.4606).

1.3.4. Ünlü Türemesi**1.3.4.1. Ön Seste Ünlü Türemesi**

Ağız bölgesinde ön seste ünlü türemesi r, l gibi sürekli ünsüzler ile başlayan alıntı kelimelerde görülür.

l ünsüzü önünde türeme

ilān “leğen” (II.5.150), ilāzımsa “lazımsa” (II.8.61), ileçberlik “rençperlik” (II.6.58), ılazdan “lazdan” (II.12.48), ölüsger “rüzgar” (II.5.29)

r ünsüzü önünde türeme

ırafıK “refik” (II.5.182), ırāmetlik “rahmetlik” (II.9.111), ırasdıK “rastık” (II.9.207), ırāzı “razi” (II.3.151), ireçberli “rençperliği” (II.3.7), örüzger “rüzgar” (II.4.114).

1.3.4.2. İç Seste Ünlü Türemesi

Genellikle alıntı ve yanyana gelmiş çift ünsüzlü kelimelerde görülür.

br arasında

ibirām “ibrahim” (II.8.26), bıravo “bravo” (II.9.87)

dr arasında

moderin “modern” (II.1.17)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sr arasında

masırafdır “masraflıdır”(II.1.212), nasıraddın “nasrettin” (II.4.152)

tr arasında

etiraflarda “etraflarda” (II.7.143), litire “litre” (II.4.148), metre “metre” (II.7.139), santurul “santral” (II.6.3), ekisdire “ekstra” (II.7.126), ğadusdura “ğadastro” (II.7.126)

zr arasında

hazıreti “hazreti” (II.9.88)

ks arasında

ekisdire “ekstra” (II.7.126), löküs “lüks” (II.4.130)

fy arasında

afıyonu “afyonu” (II.9.246)

my arasında

kimiyon “kimyon” (II.5.5)

cb arasında

meciburusam “mecbursam” (II.1.298)

1.3.4.3. Son Seste Ünlü Türemesi

Kelime tabanlarında son seste görülen ünlü türemeleri genellikle kişisel konuşma özelliklerinden kaynaklanmış olmalıdır.⁷

esasa “esas” (II.3.9), ğadarı “kadar” (II.3.43)

1.3.4.4. Bazı Eklerin Sonunda Ünlü Türemesi

- madan ve - kıan ve - ken zarf-fiil eklerinin sonunda görülmektedir.

durmadana “durmadan” (II.2.37), burdaykıana “burdayken” (II.3.142), derkene “derken” (II.6.102), ğeçerkene “ğeçerken” (II.3.67)

⁷ bk. Ercilasun, 1983:98.

1.4. Ünsüzler

1.4.1. Ünsüz Çeşitleri

Balıkesir Çepni ağızlarında Türkiye Türkçesi yazı dilindeki 21 ana ünsüzden başka farklılık gösteren ünsüzler şunlardır:

ğ, ƒ, ħ / ñ, ɽ, v̇.

1.4.1. Gırtlak Ünsüzleri: Kalın sıradan kelimelerde ortaya çıkan bu ünsüzler arka damak kalın ğ, ƒ ve h seslerine göre daha geride boğumlanırlar.

ğ ünsüzü: Daha çok Orta ve Doğu Anadolu ağızlarında görülen ve tonlu gırtlak patlayıcısı⁸ adı verilen ğ ünsüzüdür. Kalın, arka damak ğ sesine göre daha geride boğumlanır. Alıntı veya Türkçe kelimelerde görülmekte, genellikle ön seste, seyrek olarak da iç seste ortaya çıkmaktadır.

aga “aga” (II.4.24), bulguru (II.5.12), ğali “gayrı” (II.5.14), gayın “kayın” (II.2.28), ƒıl “kıl” (II.1.37), ƒırhında “kırkında” (II.3.39), ƒırmızı (II.2.49), ƒışlık “kışlık” (II.5.1), ƒoloƒya “kolonya” (II.5.153), ƒoyun “koyun” (II.11.31)

ƒ ünsüzü: Yine çoğunlukla Orta ve Doğu Anadolu Ağızlarında görülen bu ünsüz, bugünkü yaşayan bazı Türk lehçelerinde de gördüğümüz kalın ve tonsuz gırtlak ƒ’sıdır. Kelimelerin ön, iç ve son seslerinde görülür.

ƒadar (II.2.32), ƒadın (II.2.12), ƒapı (II.3.37), ƒarıda (II.4.1), ƒışın (II.1.114), ƒosƒoslar (II.2.25), ƒıyımızdaƒı (II.3.2), aƒdarılmıyü (II.1.21), aƒıllı (II.1.153), aƒıP (II.3.21), aƒrabañ (II.1.149), arƒaya (II.1.137), baƒalım (II.3.7), baƒıra (II.5.13), toƒaƒ (II.1.56)

ħ ünsüzü: hırıltılı ha sesi; sürekli, tonsuz bir gırtlak ünsüzüdür. ƒ sesinin süreklileşmesiyle oluşmuştur.

aħıllı “akıllı” (II.1.168), aldħ “aldık” (II.3.20), arħadaşıña “arkadaşın” (II.4.9), baħ “bak” (II.3.151), bıraħ “bırak” (II.1.44), doħanmas “dokunmaz” (II.3.45), ğorħardık “korkardık” (II.3.67), saTdiħ sattık” (II.3.19), soħulmanıñ “sokulmamın” (II.4.55), uyħunuñ “uykunun” (II.1.43), yoħ “yok” (II.1.23)

1.4.2. Diğer Ünsüzler

ñ ünsüzü: İnce sıralı kelimelerde ön, kalın sıralı kelimelerde arka damakta ortaya çıkan, sürekli ve tonlu ñ geniz ünsüzüdür. Çepni

⁸ Korkmaz, 1994: 58.

ağzında çoğunlukla asli olmakla birlikte ğ, ƣ ve k ünsüzlerinin tesiriyle oluşmaktadır.

aƣbınarıñ “aƣpınarın” (II.4.67), arasıñıdı “arasındı” (II.4.167), dedemgiliñ “dedemgilin” (II.9.63), maşınğa “maşinka” (II.7.88), soñra (II.3.86), unuñ “onun” (II.4.195)

r ünsüzü: Titrekliği biraz daha uzun ve üzerine basılarak söylenen, sürekli, tonlu bir r ünsüzüdür.

bindirrik “bindiririz” (II.3.54), ƣırmızı (II.3.59), misâfirleğine (II.2.30), müslümanrıa (II.8.18), sarı (II.9.137), yazarı (II.8.17), yürüƣ “yoğururuz” (II.7.18), zurnayna (II.3.55)

1.4.2. Ünsüz Değişmeleri

1.4.2.1. Tonlulaşma

1.4.2.1.1. Ön Seste Tonlulaşma

k - > g -

Balıkesir Çepni ağızlarında Türkçe ve alıntı kelimelerdeki yazı dilinden farklı k > g tonlulaşması örnekleri şunlardır:

gişiniñ “kişinin” (II.4.94), güçcük “küçük” (II.1.53)

ƣ - > ğ -

Çepni ağızlarında yaygın olarak görülen bir tonlulaşmadır.

ğavırma “kavurma” (II.5.142), ğaytarıdın “kaytarırdı” (II.12.122), ğazırısñ “kazırısın” (II.6.47), ğıldırıp “kıldırıp” (II.9.132), ğırnyƣ “kırıyoruz” (II.5.87), ğırsal “kırsal” (II.4.99)

Alıntı kelimelerde görülen örnekleri şunlardır: ğāve “kahve” (II.1.135), ğavlınna “kavliyle” (II.3.48), ğayboldu “kayboldu” (II.1.14), ğayıTlı “kayıtlı” (II.1.124), ğudüsde “kudüste” (II.3.86)

ƣ - > g -

Balıkesir’de yalnız Çepni ağızında görülen bir tonlulaşma şeklidir. Arka damak ƣ sesinin tonlulaşarak g gırtlak sesine dönüşmesiyle (ƣ > g) oluşur. Örnekleri şunlardır:

ğapıdanısañ “kapıdan isen” (II.1.140), ğar “kar” (II.4.138), ğāvi “kahve” (II.5.110), ğaynar “kaynar” (II.6.110), ğıl “kıl” (II.1.37), ğırhında “kırkında” (II.3.39), ğırılma “kırılma” (II.5.10)

t - > d -

Çepni ağızlarındaki yaygın bir tonlulaşma şeklidir. Yazı dilinden farklı t > d tonlulaşma örnekleri şunlardır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

dabanın “tabanın” (II.1.166), dadı “tadı” (II.1.31), dağısını “takısını” (II.5.105), dağar “takar” (II.5.105), dara “tara” (II.1.113), daraK “tarak” (II.6.26), daşırısın “taşırısın” (II.1.312), dırnān “tırnağın” (II.12.35), dutar “tutar” (II.12.214), duTğun “tutkun” (II.6.40).

Alıntı kelimelerde görülen örnekleri şunlardır: dabanca “tabanca” (II.4.186), dene “tane” (II.8.1), desdiler “testiler” (II.4.178), dülbetinen “tülbentle” (II.6.131).

p - > b -

Balıkesir Çepni ağızında Türkçe ve alıntı kelimelerdeki yazı dilinden farklı p > b tonlulaşma örnekleri şunlardır: biliç “piliç” (II.5.33), bişmiş “pişmiş” (II.5.3). Alıntı kelimelerde: bazara (II.12.113), baTlıcanı “patlıcanı” (II.11.18).

s - > z -

Yaygın olmayıp daha çok alıntı kelimelerde görülen bir tonlulaşma şeklidir. zalatasını “salatasını” (II.5.141), zePze “sebze” (II.3.128), zopanın “sopanın” (II.6.18)

ç - > c -

Seyrek görülen bir tonlulaşma şekli olup tamamı alıntı kelimelerde görülür. ceyiz “çeyiz” (II.6.126), cuKlata “çikolata” (II.5.153)

1.4.2.1.2. İç Seste Tonlulaşma

Balıkesir Çepni ağızında iç seste meydana gelen tonlulaşmalar, ön sestekiler kadar yaygın olmamakla birlikte yazı dilinden çok ileridedir.

- k - > - ğ -

Kelime tabanlarında ekleşme dışında doğrudan görülen k > ğ tonlulaşma örnekleri şunlardır: başğa (II.1.23), daKğa (II.3.16), fağaT (II.1.87), muğaKğaK “muhakkak” (II.3.14) sıdğı (II.3.90).

Ekleşme sırasında meydana gelen k > ğ tonlulaşmaları: çağmamış (II.3.5), toPrağlı (II.9.175) örneklerinde görülür.

- k - > - g -

asgere “askere” (II.3.19), esgi “eski” (II.1.221), isgen “iskan” (II.9.80), keşge “keşke” (II.1.46).

- k - > - ğ -

Balıkesir ağızlarından sadece Çepni ağızında görülen bir tonlulaşma şeklidir. bulğur (II.4.95), oğğaniñ (II.3.45)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu sesin görüldüğü bazı alıntı kelimelerdeki örnekler ise ğ > ğ değişmesi sonucunda oluşmuştur. ayğaz (II.2.20), ağa (II.4.24)

- f - > - v -

Kelime içerisinde iki ünlü arasında ve iç seste hece sonlarında görülür. asvalt “asfalt” (II.4.126), çivT “çift” (II.3.3), evsâne “efsane” (II.1.248), mısdava “Mustafa” (II.4.1), muTvaK “mutfak” (II.4.94), müsāvır “misafir” (II.12.9), nives “nefes” (II.3.94)

- t - > - d -

Çepni ağzındaki bu örnekler çoğunlukla alıntı kelimelerde görülür: āsdos “ağustos” (II.5.93), fısdan “fıstan” (II.1.18), meKdiP mektup” (II.3.143), mısdava “Mustafa” (II.4.1), toKdur “doktor” (II.3.98).

1.4.2.2. Tonsuzlaşma

1.4.2.2.1. Ön Seste Tonsuzlaşma

ğ - > k - , k̄ -

Çoğunlukla alıntı kelimelerde görülür.

kastede “gazetede” (II.4.146), kıyāben “gıyaben” (II.9.129)

d - > t -

Alıntı kelimelerde tespit edilmiştir.

toKdur “doktor” (II.4.72), tomatizini “domatesini” (II.5.6), türüs “dürüst” (II.9.292)

b - > p -

Alıntı ve Türkçe kelimelerde tespit edilmiştir.

pisiKlet “bisiklet” (II.9.268), püsKūt “bisküvi” (II.5.14)

z - > s -

Alıntı kelimelerde görülmektedir.

satan “zaten” (II.4.157), seytin “zeytin” (II.4.163)

1.4.2.2.2. İç Seste Tonsuzlaşma

- g - > - k -

Seyrek olarak görülür.

hañki “hangi” (II.4.114)

- z - > - s -

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

İç sesteki en yaygın tonsuzlaşma şeklidir. Çoğunlukla ünsüz benzeşmesi yolu ile oluşmuştur. arâssi “arazisi” (II.8.46), öşkan “özkan” (II.10.50), saķısını “sakızını” (II.9.246), tınasnan “tınazla” (II.5.28)

- v - > - f -

Alıntı kelimeler ile Türkçe “ovala-” fiilinde görülür. İç seslerde hece başındaki v seslerinin değişmesiyle ortaya çıkmaktadır.

ğayfe “kahve” (II.3.90), öfeleriK “ovalarız” (II.5.15),

1.4.2.3. Süreklileşme

Genellikle kök ünlüsünden sonra görülür.

b > m

gimi “gibi” (II.6.28), kimi “gibi” (IV.3.108)

ç > ş

Çepni ağızlarındaki en yaygın süreklileşmelerdendir. Genellikle ekleşme sırasında görülmektedir.

aşlık “açlık” (II.12.15), bigadişde “Bigadiç’te” (II.2.31), bilinşli “bilinçli” (II.9.86), ğaşdı “kaçtı” (II.6.140), geşdi “geçti” (II.1.36), genşleri “gençleri” (II.1.15), güşlü “güçlü” (II.9.19), ılaşladım “ilaçladım” (II.9.283), işdim “içtim” (II.1.247).

ķ > ħ

Çepni ağızlarında karakteristik bir süreklileşme şeklidir. aħıllı “akıllı” (II.1.168), aħıyı “akıyor” (II.4.67), aħrabası “akrabası” (II.4.28), alayħanıñ “Alayaka’nın” (II.4.67), arħadaşına “arkadaşına” (II.3.9), baħım “bakım” (II.6.14), çıħardı “çıkardı” (II.4.105)

1.4.2.4. Ünsüz Türemesi

1.4.2.4.1. Ön Seste Ünsüz Türemesi

Ön seste h ve y ünsüzlerinin türedięi görülür.

h türemesi

hindi (II.4.149), hurasında (II.9.281), hurduracāñ “vurduracaksın” (II.11.44)

y türemesi

yesir “esir” (II.5.171)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.4.2.4.2. İç Seste Ünsüz Türemesi**h türemesi**

İçerisinde ayın sesi bulunan tek örnekte rastlanmıştır.

zırahat “ziraat” (II.9.158)

n türemesi

pıransa “pırasa” (IV.3.31)

y türemesi

Alıntı ve içerisinde ayın veya hemze bulunan kelimelerde görülür. İkiz ünlünün telaffuzundaki zorluk y ünsüzünün türetmiştir.

âyilem “ailem” (II.1.8), teysirinden “tesirinden” (II.9.265)

1.4.2.4.3. Son Seste Ünsüz Türemesi**k, K / k, K türemesi**

Tamamı zaman zarfı veya zarf-fiil sonlarında görülen bu örnekler, Eski Türkçe dönemindeki oğ / ök kuvvetlendirme edatının kalıntısı olmalıdır.⁹ gelinciK “gelince” (II.5.115), şindiK “şimdi” (II.3.59)

m türemesi

halbuKsam “hâlbuki” (II.1.158)

n türemesi

Bazı zarf ve edat sonları ile ek-fiilin görülen geçmiş zaman 3. teklik kişi çekiminde görülür. ağlardın (II.3.88), boludun (II.4.187), dillerdin “derlerdi” (II.4.194), gelirdin (II.12.3), içebilirdin (II.4.149), isdelleridin (II.9.43), oturdun (II.4.148)

bilene “bile” (II.2.2) örneğindeki türeme ise “bile” edatı sonunda görülen bir hece türeesidir. Yaygın değildir.

s, z türemeleri

Bu türeme şekli, genellikle zarf-fiil ekleri sonunda görülmektedir. ölüncüs (II.9.69), verincis (II.9.201), yerleşincis (II.9.123)

y türemesi

Türkmen ve Çepni ağızlarında “ne” soru zamiri sonunda görülür. ney “ne” (II.1.6)

⁹ Yıldırım, 2006:152.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.4.2.5. İkizleşme

ç > cc / çç : güccü “küçüğü” (II.3.66), küççüm “küçüğüm” (II.1.172)

l > ll : çillesi “çilesi” (II.4.99), hilleye “hileye” (II.6.97)

t > tt : itteliyveriz “iteleyiveririz”(II.7.16), zattı “zaten” (II.8.80)

y > yy : deyyiñ “diyorsun” (II.4.7)

z > ss, zz : yüssük “yüzük” (II.12.183), bilázzıK “bilezik” (II.7.53)

1.4.2.6. Yer Değiştirme

-br -> -rb - : gürbeynen “gübreyle” (II.9.257)

-kş -> -şg - : eşgiTmeyis “ekşitmeyiz” (II.7.4)

-lv -> -vl - : havla “helva” (II.12.208)

-ml -> -lm - : melmekete “memlekete” (II.9.46)

-mr -> -rm - : yurmuKlar “yumruklar” (I.5.54)

-pl -> -lp - : cılbaK “çıplak” (I.3.327)

-pr -> -lp - : yalpaK “yaprak” (II.5.159)

-pr -> -rp - : torpāmızı “toprağımızı” (II.3.95)

-rh -> -hr - : tahranıyı “tarhanayı” (II.7.3)

-rv -> -vr- : kevrancılarıñ “kervancıların” (II.9.18)

-ry -> -yr - : ceyran “cereyan” (II.6.2)

-sk -> -ks - : eksiski “eskisi” (II.5.152)

1.4.2.7. Ünsüz Kaybolmaları

1.4.2.7.1. Erime

-f - erimesi : çiftlik “çiftlik” (II.9.141), sūra “sofra” (II.6.81)

-ğ - erimesi : arırmış “ağrırılmış” (II.4.172), bālamış (II.3.5), bālarını (II.1.55), dālarda (II.2.14), sādān (II.4.96)

-h- erimesi : bāça “bahçe” (II.11.33), kāvāltı “kahvaltı” (II.9.262), kāyayı “kahyayı” (II.6.77)

-k - erimesi : itisaTcıdır “iktisatçıdır” (II.1.154)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

- **l - erimesi** : ğakanı “kalkanı” (II.3.96), māzemesini “malzemesini” (II.8.61), beki “belki” (II.12.8)

- **m - erimesi** : bizikilē “bizimkiler” (II.6.100)

- **n - erimesi** : ğarafil “karanfil” (II.5.155), geşlerimiz “gençlerimiz” (II.7.97), işāT “inşaat” (II.7.153)

- **r - erimesi** : bayramlādan (II.1.214), orlādanımış “oralardanmış” (II.4.49), girişin “girersin” (II.4.155), ğabarıdı “kabarırdı” (II.4.161), savırıldıK “savururduk” (II.3.11)

- **v - erimesi** : yōmiye “yevmiye” (II.12.104), tōbe “tövbe” (II.9.98)

- **y - erimesi** : sülūman “Süleyman” (II.1.74), bōle “böyle” (II.1.184)

1.4.2.7.2. Büzülme

g, ğ, ğ büzülmeleri : bōn “bugün” (II.1.246), ābeyim “ağabeyim” (II.3.23), annatacām “anlatacağım”, çırmaK “çığırmaK” (II.3.69)

h büzülmesi : mālde “mahallede” (II.6.22), rātımıza (II.1.120), bās “bahis” (II.1.215), ibirām (II.8.26), müsēb “müsaahip” (II.9.187)

m büzülmesi : zān “zaman” (II.3.130)

r büzülmesi : çocuKlān “çocukların” (II.1.136)

v büzülmesi : ğām “kavim” (II.9.181)

y büzülmesi : darācān “tarayacaksın” (II.11.44), olmācaK “olmayacak” (II.3.23), şığātçı “şikayetçi” (II.3.44), bilmēnner “bilmeyenler” (II.3.59), kesmēne “kesmeyene” (II.5.144)

1.4.2.8. Diğer Ünsüz Değişmeleri: Çepni ağızlarında tespit edilen diğer ünsüz değişmeleri olarak bazı damak ünsüzleri arasındaki değişmeler tespit edilmiştir.

g > ğ değişimi

Daha önce ön damakta boğumlanan g ünsüzünün arka damağa geçerek ğ ünsüzüne dönüşmesidir. İnce sıradan kalın sıraya doğru görülen bu değişme, ünsüzle birlikte hece oluşturan ince ünlüleri de kalınlaştırmaktadır.

ğöce “göce” (II.12.72), ğoç (II.10.19), ğoğcesuda “Gökçesu’da” (II.6.114), ğoğkōy “Gökkōy” (II.9.111), ğömlē “gömleği” (II.9.266), ğōnderillerimiş “gönderirlermiş” (II.9.38),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ğönlümden “gönlümden” (II.3,139), gör “gör” (II.3.92), buğún (II.10.108), gúbre “gúbre” (II.4.140), gúdemem “gúdemem”(II.3.137)

k > ƣ değişimi

Daha önce ön damakta boğumlanan k ünsüzünün arka damağa geçerek ƣ ünsüzüne dönüşmesidir.

ƣókeninde “kókeninde” (II.4.30), ƣópē (II.4.73), ƣótü “kötü” (II.10.97), ƣóy “köy” (II.8.1), ƣúçcücüK “küçücük” (II.2.19), ƣúF “küf” (II.4.85), ƣúpe “küpe” (II.5.35), ƣúrek “kürek” (II.4.127), öƣúzünen “öküzle” (II.4.105), sürgú “sürgü” (II.4.89), türkúyü “türküyü” (II.4.40).

1.4.2.9. Ünsüz Benzeşmeleri

k - r > k – g : teKger “tekrar” (II.5.35)

l - y > l – l : balle “balya” (II.4.120), fasilla “fasülye” (II.3.112), millon (II.4.94), sandelle “sandalye” (II.12.12)

r - n > r – r : dırraƣ “tırnak” (II.12.130),

n - b > m – b : ęamber “kanber” (II.1.129), gelimbi “gelimbi” (II.4.5), ombaşı (II.6.11), ombir “onbir” (II.1.105)

r - l > l – l : tekellekli “tekerlekli” (II.6.43)

t - c > ƣ – c : ƣencerenię “tencerenin” (II.7.27)

n - l > n – n: bulunannar (II.1.273), bunnar (II.1.36), fisdannar (II.1.18), ęünner (II.1.47), içindekiner (II.3.65), annamadım (II.12.3), nişannandı (II.12.40), deliğanı (II.6.86), osmannı (II.9.183), ünnü (II.1.74),

l - s > s - s : dēsse “değilse” (II.9.230), dikessiņ “dikelsin” (II.9.270), ęassıņ “kalsın” (II.6.105), gesse “gelse” (II.1.3), ossuņ “ olsun” (II.1.15), össe “ölsün” (II.3.163), yossuņ “yolsun” (II.7.47)

r - l > l – l : Ƣepni ağzında karakteristik olarak görülen benzeşme türüdür. bullardan “buralardan” (II.1.285), dādıllar “dağıtırlar” (II.3.40), dellerdi “derlerdi” (II.3.61), diller “derler” (II.1.21), getirilleridin “getirirlerdi” (II.5.134), gideller “giderler” (II.12.10), isdelleridin “isterlerdi” (II.9.146), keseller “keserler” (II.3.47)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.4.2.9. Tarihî Şekillerin Korunduğu Örnekler

b’li şekiller

barmağ “parmak” (II.6.88), (TS “barmağ, barmak” I.402)

k’li şekiller

keri “geri, arka, sonra” (II.5.4), (ETG “kirü” s.281 / DLT “kirü” III.65-2, 245-16, 246-1);

kimi “gibi” (II.3.108), kibi “gibi, misal” (II.5.152); (DLT “kibi” I.483-22, III.23-22, 61-20 / ETG. “kib” s.281);

kölgeye “gölgeye” (II.6.106), (DLT “kölige, kölik” I.448-11, III.174-9, I.409-2 / ETG “köligä” s.283)

ñ’li şekiller

biñ “bin” (II.1.83), (DLT “minğ” I.243-12, III.14.1 / ETS “biñ, biñ, miñ” s.268 / TS “biñ kez biñ” s. 583);

göñlünden “gönlünden” (II.1.99), (DLT “köngül” I.152-22, II.238-9, III.137-21 / ETG “köñül” s. 283 / TS “göñlü” III.1760);

öñlük “önlük” (II.1.11), (DLT “öng” I.40-24 / ETG “öñ” s.290 / TS “öñ” V.3087);

soñra “sonra” (II.1.74), (DLT “song” III.357-23 / ETG “soñ ‘sonra, son’ ”s. 294 / TS “soñca” V.3507);

yalñız “yalnız” (II.2.7), (DLT “yalñguz” I.333-23 / ETG “yalañuz” s.308 / TS “yalañuz, yalañuz” VI.4230)

IV. Sonuç

Balıkesir ili ağızları, Türkiye Türkçesi Ana Ağız Gruplarından Batı Grubu’nun I. alt ağızlarında yer alır (Karahana, 1996:116).

Çepni ağızı, I. alt ağız grubu yanında III., IV., VI. ve VIII. alt gruplarıyla da benzerlikler gösterir. Bunlardan bazıları;

e > ä değişmesinin I. alt ağız grubunun özelliklerinden olup (Karahana, 1996:118) Çepni ağızında da görülmesi,

Arka damak ünsüzlerinin sebep olduğu ö > ó ve ü > ú değişmelerinin III., IV., VI., VIII. alt ağız gruplarının özellikleri (Karahana, 1996:118) olması yanında Çepni ağızında da bulunması,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Yine Arka damak ğ ünsüzünün boğumlanma noktasının dip damağa doğru kayması IV., VI., VII., IX. alt ağız gruplarının özelliklerinden olup(Karahan, 1996:127) Çepni’de de karakteristik olarak görülmesi ve son olarak,

Arka damak k ünsüzünün süreklileşmesi Batı grubunun IV., VI., VII., IX. alt ağızları yanısıra (Karahan, 1996:128) Çepni ağızında da görülmesi gibi özellikler, Çepni ağızının komşu ağızlarından daha fazla İç Anadolu ve Çukurova ağızlarıyla yakınlığını göstermektedir.

KISALTMALAR

DLT	: Divanü Lûgat-it-Türk
ETG	: Eski Türkçenin Grameri
MK	: Mahmut Kaşgari
TS	: Tarama Sözlüğü
Türkm.	: Türkmençe

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim, **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks”**, 4. Baskı, TDK Yay., Ankara 1999.
- AYHAN, Aydın, **Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacırlar**, Zağnos Vakfı Yay. Balıkesir 1999.
- BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara 2004.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi)**, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1983.
- GABAİN, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet Akalın”, TDK Yay., Ankara 1995.
- GÜLENSOY, Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- KADIOĐLU, İsmail Hakkı, **Çepniler Balıkesir’de**, Vilayet Matbaası, Halkevi Neşriyatından:4, Balıkesir 1935.
- KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara 1996.
- KORKMAZ, Zeynep, *Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları*” **TDAY-Belleten 1953**, Ankara 1995, s. 197-203.
- KORKMAZ, Zeynep; “ *Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları*”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.1, Ankara 1995, s. 443-458.
- KORKMAZ, Zeynep, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 2003.
- KORKMAZ, Zeynep, **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yay., Ankara 1994.
- LİGETİ, Lajos, “*Türkçe’de Uzun Vokaller*, **Türkiyat Mecmuası**, C. VII-VIII, İstanbul 1942, s. 82-84.
- SÜMER, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992.
- Tarama Sözlüğü** , TDK Yay., Ankara 1996.
- TEKİN, Talat, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, Ankara 1995.
- YILDIRIM, Faruk, **Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I (Giriş-İnceleme)**, TDK Yay., Ankara 2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*